

**SÜKÖSD MIHÁLY:
WESZPRÉMI ISTVÁN ÉS HAJNÓCZY JÓZSEF¹**

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet és a Semmelweis Orvostörténeti
Múzeum, Könyvtár és Levéltár munkatársai, Gazda István vezetésével.**

(...) Háza Debrecen egyik kultúrközpontja; itt gondozza olyan fiatalok szellemi növekedését, mint Földi János és Csokonai. Maga Kazinczy is vendége – egyik látogatásáról az öreg Weszprémi majd az Elmélkedésekben számol be. Levelezése ismét behálózza az országot. Újra felveszi a kapcsolatot Pray Györggyel, levelez Batsányival – cikket ír a kassai Magyar Múzeumban –, Spilenberg Pállal, a felvilágosult materialistával, a Martinovics-per vádlottainak védőjével és barátjával,² továbbá külföldi tudósokkal és társaságokkal Jénában és Göttingenben, Bécsben és Lipcsében. Az, aki ebben az időben a közelében élt, nem utolsó forrásokból értesült a mozgolódó haza és Európa eseményeiről: Weszprémivel együtt figyelhette a franciaországi változásokat és a magyar felvilágosodás fellobbanó fényeit. Így formálódik veje, Földi János közvetlen közelében utódjává –, így ismeri meg tudós Weszprémi István házában az ifjú Csokonai a felvilágosodás alapeszméit és első mesterét, Földit. Kezdő korszakának nagyobb koncepciójú verseiben – Magyar! Hajnal hasad –, a Zöld-kódex darabjaiban a világnézeti alapélmény: hogy a polgári haladás és a nemzet törekvésének együttes győzelmeiként békés kibontakozás lehetséges – nem utolsó sorban a Weszprémi ház légköréből születik.³

E légkörben hosszú időn át nyugati széljárás uralkodott. Weszprémi könyvtárában növekszik a modern anyag: Kant és a franciák, Perre Bayle-től Montesquieu-n át az agyonolvasott forradalmárlap, a Moniteur gyűrt számaiig.⁴ (A könyvtár egy része később jó kezekbe, Kölcseyhez került.)⁵ És a hetvenéves Weszprémi nagyon messzire jut: ingadozó voltában is felette jellegzetes világnézete, ez a jobbra-balra kilengő, rendszertelen hullámvonal-pályát bejáró fejlődés, öregkorában egy utolsó, minden eddiginél meglepőbb kitéréssel szolgál: új és ismeretlen területekre visz. Talán a debreceni fiatalok kölcsönhatása lendíti túl terézianus korlátain: politikai nézetei mindenesetre messzemenően átalakulnak. Erről egy mindmáig ismeretlen kézírata vall.⁶

A későbbi reform-országgyűlések hangulatát és szándékait csalókan fellebbentő 91-es diéta bizottságot küldött ki a nevelésügyi törvény megfogalmazására. A bizottság tagjai

¹ Forrás: Sükösd Mihály: Az utolsó évtized. Weszprémi és Hajnóczy. In: Tudós Weszprémi István. (Arckép a magyar felvilágosodás előtörténetéből). Bp., 1958. pp. 76–87. (Irodalomtörténeti füzetek 16.) Sükösd egyes megállapításainak bírálatát lásd Tarnai Andor értékes recenziójában. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 1959. pp. 547–549, s egyes tévedéseire utal Szelestei Nagy László egy közreadott írásában (– a szerk. megj.)

² V. ö. Molnár Ágnes: Debreceni arcok a felvilágosodás századában. Bp., 1939. p. 59.

³ V. ö. Vargha Balázs: A Zöld-kódex. = Irodalomtörténeti Közlemények, 1953. p. 143.

⁴ V. ö. Diósadi Elekes György: Weszprémi István könyvtára. = Magyar Könyvszemle, 1942.

⁵ Lásd: Kállay Ferenc: Kölcsey Ferenc gyermek s ifjúkori életrajza. Bp., 1839. p. 37.

⁶ Erre az igen érdekes kézíratra Diósadi Elekes György hívta fel figyelmemet, átengedve saját másolatát, melyért ezúton is köszönetet mondok.

otthonukban formálgatták ötleteiket, s az egyik javaslattevő – minden bizonnyal Prónay Gábor alispán – 'Proiectum Articuli de Systemate Generalium Principorum Nationalis Educationis' című tervezete Hajnóczy Józsefhez, a későbbi Martinovics-per egyik fővádoltjához, a magyar jakobinusok legmesszebbre jutott szellemi vezéréhez került. Hajnóczy az irat margójára latinul feljegyezte gondolatait a tárgyról – ez volt „Hajnóczynak ... a forradalomhoz legközelebb álló megnyilatkozása. Aki ezeket a glosszákat leírta, már elszakadt a magyar rendi társadalomtól, mintegy franciaként, a nemzeti konvent tagjaként” látta és ostromozta a magyar feudalizmust.”⁷

A Hajnóczy megjegyzéseit tartalmazó kéziratot a letartóztatáskor és házkutatáskor a rendőrség lefoglalta, s napjainkig az Országos Széchényi Könyvtár nagybecsű unikumának tűnt. Senki sem tudta, hogy e hallatlanul érdekes tanulmánynak testvérpéldánya is lappang a közvetlen-közelben – Weszprémi István iratai közt, „saját kezével írva”, ahogy a cím félreérthetetlenül tudtunkra adja.⁸

E mű keletkezése az utolsó nagy kérdőjel Weszprémi, fehér foltokkal eddig is jócskán tarkított, titokzatos pályáján. A kézirat mind az eredeti Tervezet, mind a margóra írt széljegyzetek (a továbbiakban: Megjegyzések) szövegét illetően szóról-szóra egyezik a Hajnóczy-féle példánnyal, a megírás dátumát azonban nem tünteti fel. Weszprémi érdemeinek, jelentős egyéniségének alapos ismeretében sem merészeljük személyében ünnepelni a rendkívüli értékű Megjegyzések szerzőjét – nem valószínű, hogy Hajnóczy a hetveneséves debreceni polihisztortól kölcsönzött volna politikai koncepciót. Ám, hogy a természetesnek tűnő fordított sorrend bizonyíthatatlanná váljék: a Weszprémi-féle kézirat is más kéz munkája a Tervezet eredeti szövege, s másé a margóra vetett. Megjegyzések – Hajnóczy is, Weszprémi is saját kezével csak a lényeget, a lapszéli glosszákat rója. S kézírata elején Weszprémi erőteljesen hangsúlyozza „sajátkezű megjegyzéseit” – másolása Hajnóczy nyomán így csak következtetett, nem bizonyítható...

Mégsem történhetett másképp, noha nem tudjuk miképp jutott a kézirat Weszprémihez, s feltételezéseinket csak szakadozott vonalakra építhetjük. A Hajnóczy-féle példányon ajánlás olvasható: Pro Spectabili Domino Assessore Reviczky. Reviczky József Debrecenben, a tiszántúli kerületi tábla ülnöke volt a Megjegyzések írásakor,⁹ s Hajnóczy „nézeteik számos egyezése miatt, őszintén írhatta meg neki véleményét.”¹⁰ Benda Kálmán ezt ugyan kétségbevonja,¹¹ állítván Reviczkyról, hogy klerikális-konzervatív, művében¹² azonban e debreceni ülnök inkább becsületes „fontolva-haladó”, a felekezetek egyenjogúsítása stb. kérdésekben elfoglalt álláspontját tekintve. Bónis a Hajnóczy-kézirat lelőhelyéből arra következtetett, hogy az valamilyen okból nem jutott el Reviczkyhoz – a Weszprémi-másolat alapján azonban ez aligha állja meg a helyét. Nyitott kérdés viszont, hogy milyen okból került vissza Debrecenből Hajnóczyhoz az eredeti kézirat? Ez utóbbi azonban talán nem túlságosan jelentős probléma.

Reviczky Debrecenben a kéziratot minden bizonnyal eljuttatta Weszprémihez,¹³ aki környezete, tanítványai számára lemásolta – most már ez a hivatás tölti be elsősorban életét –, majd az érkezés útján az eredeti példány nyilván visszakerült Hajnóczyhoz, hogy ott a bécsi

⁷ Bónis György: Hajnóczy József. Bp., 1954. p. 126.

⁸ A kéziratot lásd: OSzK Kézirattára. Fol. Lat. 340.

⁹ Bónis szerint 1792–93 fordulóján, a javaslat feletti első érdemi viták idején.

¹⁰ Bónis id. műve p. 120.

¹¹ V. ö. Benda Kálmán: A magyar jakobinusok iratai. 3. köt. Bp., 1953.

¹² Introductio ad politicam regni Hungariae. Buda, 1790.

¹³ Reviczky József „kéziratterjesztő” szerepére különben nem ez lenne az egyetlen példa. Szirmay Antal, ez az ellenszenvesen lojális történész, megbotránkozva említi 1809-ben írt könyvében (Szirmay Antal: A magyar jakobinusok története. Kiad.: Abafi Lajos. Bp., 1889. p. 24.), hogy Reviczky annak idején Laczkovics János kapitány 'Magyarország állapota' című röpiratát küldte volt el neki. Reviczky különben Laczkovicsnak rokona is.

rendőrség zsákmánya legyen. Wespriemi másolata pedig az ifjú fogékonyság hajszálcsovein át fiatal debreceni elmékbe, nem utolsó sorban talán a Zöld-kódex verseibe szívódik.

Wespriemi másol, gondolatokat továbbít, hiszen egész debreceni életműve a legjobb értelemben vett kultúrközvetítésen épül: az elért eredmények mindig e szerényen vállalt szerepen nőnek túl. Jelen esetben a gondolatok rezonálása mellett az eredeti tömörségét, beretva éles megfogalmazását ő maga úgysem érthette volna el, hiszen Hajnóczy mondatai szinte klasszikusak, olyan kiforrottak és félre nem érthetők, hogy a tárgy végiggondolásából leszűrt maximáknak tűnnek. Hatásuk is ehhez mért erejű.

A Megjegyzések radikális leszámolás a nemesi-liberális illúziókkal, a Bécsből vezényelt haladással és olyan gondolatok leírásáig jut el, melyek legalábbis Kossuthig ismeretlenek voltak a magyar politika történetében. Az óvatosan-nemzeti, haladó-konzervatív (ez az összetétel jól feloldott paradoxon e korban) javaslatot elemezve a magyar feudalizmus beteg szövevényét boncolja széjjel. Kiérezhető a javító-akarat és a rezignált lemondás egybefonódása, olyan igazságok kimondását eredményezvén, melyek csak 1848-ban jutnak el nálunk a társadalmi cselekvésig.

Mily messzire jut el Wespriemi öregkorára! Ilyeneket másol:

„Ez a nemzet, mely a természeti jogot és az emberiség jogait nem ismeri, semminek sem mondható kevésbé, mint szabadnak, hacsak szabadságon ... a mágnásoknak és püspököknek azt a szabadságát nem értik, hogy az alacsonyabb helyzetű nemeseket, polgárokat és parasztokat végsőkéig zaklathatják. Mert Magyarországon nem a törvények, a minden személyes érdem nélkül megszabott címek és pénz uralkodnak, következésképpen senki, aki ezzel nem bír, nem mondhatja magát büntetlenül szabadnak. Ez a nemzet csupán Ausztria gyarmata, nemzet, mely a címeket és rangokat bámulja, tarka pompákban és ceremóniákban barbárok módjára gyönyörködik, bálványképeket imád, melyeket maga alkot magának, prelátusoknak és mágnásoknak; nem a törvényeknek mutat tiszteletet, irigy, állhatatlan, gyáva és nem érdemli meg, hogy valaha is az legyen.”

A gyarmati helyzet felismerése és a társadalmi elmaradottság ismételt leleplezése igen nagy jelentőségű kapcsolat. A nemzeti függetlenség és a társadalmi haladás gondolatának tragikus kettősége, mely folyamatos tudathasadásban tartotta a magyar szellemiséget – itt először fonódik össze pozitív programmá.

Három alapmotívuma van a Megjegyzéseknek, az író három tónust használ. Az uralkodó a nemzet sorsán kétségbeeső tragikus hang. Íme:

„A mi országunknak eddig nem volt alkotmánya és aki azt állítja, hogy van, az nem érti látszólag az alkotmány szó erejét. Biztonság itt semmi sincs, kivéve, amit a király maga ad... majdnem semmi hajózás, semmi kereskedelem, semmi gyár és manufaktúra nem található, az emberi boldogságnak ezek a járművei mintegy örökös éjszakába temetve fekszenek. A paraszt sosem tudja pontosan, melyik évben mennyi adót kell fizetnie, lanyhul a földművelés, az ipar. A mi országunk a tudományok igazi virágától feltalálóknak nem jár semmi megbecsülés... félnek attól, hogy a nép a szükséges világossághoz hozzájut, s így az igazságosságnak és erénynek megfelelő új politikai alkotmányt kovácsol ki magának királyi védelem alatt.”

A szomorú igazság kíméletlen feltárása – programadással egybekötve – minden időben a hazafiasságnak csak kevesek által elért szintje volt.

A Megjegyzések írója az eredeti tervezet buktatói felett gyakorta csipkelődik; érzékenyen figyel minden logikai disszonanciára, és ahol lehet, lecsap. A Tervezet „örökös és állandó normákról”, aztán a majdani változtatásokról beszél. Hajnóczy, s nyomában Wespriemi megjegyzi:

„...örök és állandó norma képtelenség, mert sem a király, sem a törvényhozó testület nem kötelezheti utódait semmire...”.

A fontoskodó mondat mellé, hogy „a felügyelet, mely a kormányshékek útján történik...” odaírja: „politikai kormányshékek útján – felesleges szavak, a király nem szokott komédiások útján intézkedni”. További ilyen példák nagy számban találhatók; néha már-már destruktív: Voltaire gyilkos mosolyát látjuk a szöveg mögött.

S végül kicsendül a forradalomba induló reformer nemzetjavító pátosza. Amit akar, az a francia forradalmi jelszavak átültetése a magyar talajba.

„A törvényhozóknak leginkább csak a következő szavakra kell tekintettel lenniök munkájukban: természet, észszerűség, igazság, szabadság, biztonság, tulajdon. Egyébként magyar törvényhozóknak ajánljuk elolvasásra mindazt, amit Montesquieu III. kötetében szépen megír, s amit II. József politikai végrendelete kifogástalanul levezet... Tanuljatok, akik a világ felett ítélték!”

Továbbá: „a magasabb nemzeti kultúra kedvéért” a leghíresebb tudósokat a birodalomba kell hívni, jó fizetéssel, a mi tehetségeinket pedig külföldre kell küldeni, hogy tanuljanak. Ennél a résznél a pontosan másoló Wespzprémiben személyes érzelmei legyőzik a scriptori alázatot,¹⁴ s aláhúzza a javaslat kitételét a Societas Eruditorum szükségéről. A nevelésügy egyik döntő kérdésének tartja tehát a tudós társaság létrejöttét – 1795-ben megjelenő könyve is felveti majd ezt.

„Be kell vezetni a korlátlan sajtószabadságot, melynek megszorítása az emberi jogokat, a szabadságot és az állam céljait sérti.”

A papok, szerzetesek, és ex-jezsuiták ellen többször kikel, de óv egyszersmind mindenfajta vallási elfogultságtól is. A hitoktatással kapcsolatban megjegyzi, hogy a „hittan, ha a babonából és az ezekkel összekötött tanoktól és dogmatikus tévedésektől leválasztják, olyan egyszerű, hogy nem szorul más tanítóra, mint aki a filozófiát tanítja.” Ez a francia forradalom egyik törvényéből merített gondolat.¹⁵ Egységes iskolarendszert, összevont tanulmányi alapot javasol, s a végén, amikor a Tervezetet kiábrándultan félreteszi, – „durva chaosz és zavaros gondolatok tömege” – egymondatos summát ír záradékol. „Sohasem tanácsol mást a természet és mást bölcsesség” – írja hamisítatlan Rousseau-i szellemben.

Mi vonzhatta Wespzprémit olyannyira, hogy leírja és megőrizze ezt az iratot, melynél veszélyesebbet nem lelhetett volna az egész országban a Martinovics-összeesküvés után túltengő éberségre idomított titkosrendőrség? Kétségtelen, hogy amióta Mária Teréziát ékesítette alázatos jelzőivel, lojális izgalomtól elszorult torokkal felelgetett a Debrecenbe látogató II. Józsefnek és mérges címekkel titulálta Rákóczi, ismét eltolódott Wespzprémi világnézete. Úgy tűnik, túl a hetvenen talál vissza – megváltozott formákban – ifjúkora diadalmas eszméihez. S a debreceni orvosdoktor „ideológiai tévelygéseiben” az a megkapó, hogy nála a mindenkor új eszmeáramlat sohasem a kordivatot követi: mindenkor belső alapélmény. „A lélek nem halhatatlan” – írta hajdan biztos kézzel az ifjú Wespzprémi; aztán Debrecen homokjába temeti bizonyítékait. Évtizedeken át tétovázik a zsíros kálvinizmus és valamiféle, szabadkőművességgel és Rousseau-i természet-romantikával elegyült langyos deizmus mezsgyéjén – hogy a politikai robbanás idején Hajnóczy páratlan szellemű kéziratát tegye magáévá, nyilvánvalóan nem csekély kockázatok vállalásával. Persze a 18. század szellemi térképének debreceni szegletében nem kellett választani deizmus és ateizmus között. Wespzprémi politikai radikalizmusának fellobbanása idején is elkerülhette azt a leszámolást a vallási hagyománnyal, mely a francia harmadik rendet 1793 harcok-radikális ateizmusáig vitte – az öreg debreceni polihisztor élete utolsó hónapjaiban vigasztalásért majd visszatérhet Istenhez.

Kétségtelen, hogy Wespzprémi utolsó éveiben, radikális körében, Kazinczyt fogadó házigazdaként is megmarad könyvembernek, adatok gyűjtőjének, aki a fellobbanás idején

¹⁴ A két példány különben messzemenően egyezik, legfeljebb itt-ott találhatók rövidítések Wespzprémi szövegében.

¹⁵ Lásd: Bónis id. műve p. 125.

nincs távol a kor szellemi elitjétől, de aki igazán csak a műhelyben érzi jól magát. Tudós Wespri István késői polihisztor – nem új-enciklopédista.

Íme: mialatt házában lehetőséget ad Földinek és Csokonainak, hogy a legújabb eszmékkel ismerkedjenek, bevonul könyvtárszobájába és öreges igyekezettel új könyvet ír. Nagyobb koncepciójú alkotásra már nem futja: Wespri türelmetlen és fáradt. Könyve néhány tanulmány, a legkülönbözőbb tudásterületekről összehordott rövid értekezés, furcsa és hasznos utóregzései az alkotás éveinek. Inkább a humanisták áhítatos pletykálkodásaival tartanak rokonságot, mint a kortársi német egyetemek pedáns szakdolgozataival – az öregkor kuriózum-keresésében, önmagát is szórakoztatni akaró játékosságában fogant „különös elmélkedések”. Kötetben, 1795-ben jelennek meg Pozsonyban,¹⁶ de előbb még házhoz érkezik a régen érdemelt, későn kapott siker: folyóiratok vetekednek Wespri cikkeiért és tanulmányaiért, a bécsi Magyar Kurír, a kassai Magyar Múzeum közli az elkészült részleteket, s midőn az egyik értekezést jó érzékkel külföldre küldi, a meggyőző tartalmú, háromnyelvű címmel is ellátott export-dolgozat végre bevezeti szerzőjét a külföldi „tudós társaságok” tagjai közé. Amit úttörő orvosi munkájával és nagyszabású életművével nem ért el, most váratlanul az ölébe hull: üdvözlő leveleket kap és főleg „petsétes Diplomát” a göttingai, lipsiai, jénai tudósoktól.

A ’Magyarországi öt különös elmélkedések’-et a szerző „genio litterarium et patriae” ajánlja, s az előszóban így ír:

„Mindnyájan kötelesek vagyunk töllünk ki-telhetőképven kedves Hazánkat a leg-jobb móddal díszesíteni.” (...)

Az öt különös elmélkedés végére egy különös toldalék kerül. Magyarországi régi orvos doctorokról szól, a Biographia Medicorum szinopszisa. Lényegében a már ismert orvos-írók rövid vázlata, különös tekintettel II. Ulászló korára. Magyar nyelvű, tehát népszerűsítő kiadvány hatását nem kelti, a szerző minduntalan a Biographiát idézi, s aki e tanulmányt forgatni akarja, jól kell, hogy ismerje a négy főkötetet is. Célja tehát más lehetett: a rövid bevezető és egy lábjegyzet új szempontra figyelmeztet. A korábbi, szerzők szerint szétesett munka összefogását akarta talán elkezdni, új szempontok szerint részekre osztani az alfabétikus Biographiát? Előtanulmánynak szánta volna e részletet az egész mű magyarnyelvű kiadásához, ami utána minden orvostörténész vágyálma lesz? Nem tudjuk bizonyosan. A bevezetés mindenestre felhívja az olvasó figyelmét egy orvos- és kultúrtörténeti jelenségre: a papi orvoslása Magyarországon. Wespri roppant filológiai tudással a nevek és évszámok sorozatát zúdítja az olvasóra, hogy felingereljen az egyház ellen, mely a középkor folyamán egyeduralkodóvá vált a magyar medicinában. Fentebb említett lábjegyzetében könyvkiadási elképzelését kapcsolja össze a tudós társaság visszatérő ötletével.

„Ingyen sem remélhettyük, mi is mind addig, hogy a két Magyar Hazában a Tudományok voltaképpen eléggé kivirágoztassanak, míg... tudós Társaságok közöttünk is fel nem állítanak. De olyan társaságra volna e mostani idő szerént nekünk leginkább szükségünk, a melly ezeket a naponként kinyomatni szokott könyveket részenként minden kedvezés és részre való hajlás nélkül megvizsgálná, hogy ahol a könyv szerzője a dolgot elhibázta, renddel jegyezné ki, s osztán minden nevezetes hibáit jobbítaná meg, az e féle Rezensióit pedig a könyveknek ezen tudós Társaság hetenként, vagy hónaponként botsátaná ki világosságra, hogy mindenen látnák és tudhatnák nyilván, hogy az újonnan kijött könyveknek minemű betsek légyen.”

Ezeket a sorokat 1759-ben írja Wespri: nem egy gondolata egyezik Bessenyei „tudós társaságot” teremteni vágyó elképzeléseivel. Tizenhat év telt el azóta, hogy Bessenyei első ízben jött össze Ányos Pállal, Horányival, Rácz Sámuellel az „akadémia” alapkérdéseit megbeszélni – öt év, hogy Révai Miklós nyomtatásban is megjelentette a ’Jámor Szándék’-

¹⁶ Wespri István: Magyar országi öt különös elmélkedések. Pozsony, 1795.

ot. Wespérmi minden bizonnyal tudomással bírt ezekről a kezdetekről –, hiszen az életrajzíró Horányit személyesen ismeri, az első, szűk körnek tagja Rác Sámuel, a leghíresebb magyar orvos, és egy másik physikus, Glosius Sámuel is. Wespérmi koncepciója azonban sokban különbözik az elődökétől. Bessenyeieék elképzelésében a hangsúly a magyar nyelvű tudományosságon van; Wespérmi erről nem beszél, ő – bár utolsó művei mind magyarul jelennek meg – elsősorban a tudományos jelleget szorgalmazza. Rendkívül jelentős amit – szinte elsőnek – a kritika szükségességéről ír, korát jócskán megelőzve, szinte modern referáló lapokat sürget tudományonként – ezek ez időben még külföldön is másnak álcázva törtek maguknak utat.

1759 fordulópont a magyar történelemben – a Vérmezőre hulló fejek, Kufstein tornya és a rendi egység széteső darabjai sötétte, kilátástalanná hervasztották a megelőző néhányéves furcsa virágzást. A francia forradalom a polgárság megtagadott erőpróbája lett; Magyarországra cenzúrát és szellemi drótkadályt telepített a bécsi kormány.

A 'Pannoniae Luctus', Wespérmi utolsó műve már ebből a hangulatból született. 16. századbeli latin nyelvű epigramma gyűjteményt rendez sajtó alá a hetvenöt éves tudós, ám hiába próbálkozik a filológus hűvösen tárgyilagos hangjával, hiába sorjázza reszketeg ujjával a mohácsi vész utáni költészet halálhangulatú verseit szerző lírikusok életrajzi apróságait: a téma és a cím 1798-ra utal. Wespérmi három évig gyűjtögeti az anyagot – hónapokkal halála után adja majd ki művét a pesti Trattner. A könyv gerince a 16. századi versgyűjtemény új kiadása; a Pannonia gyászát megéneklő költők antológiájánál eredeti, Krakkóban nyomott példányai rég elfogytak – mondja ürügyként. Mert Wespérmi maga is több helyütt bevallja, hogy kiadásra várnak más régi könyvek is: e verseket viszont a belőlük áradó fennkölt pesszimizmus, a korhangulattal rezonáló szomorúság emelteti ki a fél-feledésből. Sajtó alá rendezi tehát tartalmas előszóval, mely a gyásznak és történelmünknek állandó összefonódottságát kutatja némi csüggedt „bízva-bízzál” jegyében – valamilyen „egység, egyenesség és köz-igazságosság” eljövételéről jósolgat magának az öreg Wespérmi vigasztaló ígét. A versek fenségesen ódonak, költői becsük kisebb a történetinél. Wespérmi csak tematikusan közeledett a költészethez ezúttal.

Ám a 'Pannoniae Luctus' nyomasztó gyűjteménye nem áll magában, a kötet végén szerényen ott húzódnak a tudós filológus saját versei is. Az öregkori költészet megható termékeit a mértéktartó Wespérmi aligha adta volna ki külön kötetben, ám a 16. századi versek mögé kötött különös és magános toldalékban szemérmes örömmel adja tudtul, hogy ismét meg-meglátogatja a régi Múza. Wespérmi egyetlen verseskötete félszázaddal előbb született – az ifjúkorban, amikor még a tudósok is költők. Most, megsejtett halála előtt egy évvel, két költeményt ad közre a klasszikus hatyúdal-műfajból. Az elsőben „biztatja és bátorítja magát” a halálfélelem ellen, abban az időben, amikor „a legöregebb orvos-doctor halála óráját mindig közeledni látja”. (...)